

SASHALMI-FEKETE TAMÁS

EGYEDI SAJÁTOSSÁGOK A KÖZÉPKORI SZÉKELYEK SZENT LÁSZLÓ-TISZTELETÉBEN

KIVONAT: A középkori székelyek Szent László-kultuszának számos emléke maradt ránk. Templomaik középkori falképein a leányrabló kun legendája igen gyakori téma, a régi kályhacsempéken pedig csatabárdos portréit csodálhatjuk meg. A Szent László nevét viselő települések, neki szentelt templomok és a változatos helyi legendák bizonyítják töretlen népszerűségét. Alakja köré archaikus aspektusok fonódtak, amelyek a megelevenedő-feltámadó uralkodót, sebezhetetlen hőst, védelmező lovagkirályt, az égiek által kiválasztott harcost éppúgy megjelenítik, mint a gyógyító és életadó uralkodót vagy a táltost. A ma is élő székely és csángó szájhagyomány pedig a 15–16. századi történetírókkal és kulturális központokkal való szoros kapcsolódásra utal.

KULCSSZAVAK: Szent László, Szent László-legendaciklus, középkori freskók, archaikus uralkodókép, Szűz Mária vitéze, sebezhetetlenség,

TAMÁS SASHALMI-FEKETE

Unique features of the veneration of Saint László by the Szekler people in the Middle Ages

ABSTRACT: Many relics of the medieval Szekler cult of Saint László have survived. The medieval wall paintings of their churches often depict the legend of the Kun abductor, while old stove tiles are decorated with portraits of

him wielding a battle-axe. The settlements bearing the name of St. László, the churches dedicated to him and the varied local legends are proof of his enduring popularity. Archaic aspects have been woven around his figure, representing the rising and resurrecting ruler, the invulnerable hero, the protective knight-king, the warrior chosen by the heavens, the healing and life-giving monarch and the *táltos*. The Szekler and Csángó oral tradition, still alive today, indicates a close connection with the historians and cultural centres of the 15th and 16th centuries.

KEYWORDS: St. László, St. László Legend Cycle, medieval frescoes, archaic image of the monarch, Virgin Mary's knight, invulnerability

---

A székelyek lelkében töretlenül él Szent László tisztelete, a nevét viselő települések (Homoródszentlászló, Nyárádszentlászló), a neki szentelt templomok fémjelzik ezt. Legendáit, a hozzá kapcsolódó szájhagyományt a fiatalabb generációk már gyermekkorukban megismerik. A példaképként tisztelt lovagkirály neve napján Székelyföld szerte kulturális programokkal tisztelegnek előtte, az utóbbi időben pedig Csíkszépvízen és Kézdiszentléleken róla mintázott köztéri szobrokat állítottak. Az elmúlt években Székelyföldön számos konferenciát szenteltek a személyének és több kiadvánnyal tisztelegtek alakjának. Mivel a legtöbbet ábrázolt szentek egyike a régióban, ezért kiemelt figyelem szegeződik azokra a szent királyt megelevenítő középkori falképekre, amelyek nemcsak portréit, de a róla szóló legendákat is megelevenítik. A megújuló freskók a történelmi egyházak és helyi közösségek értékes örökségei, amelyeket a turisták egyre nagyobb számban keresnek fel. Ez pedig tovább generálhatja a nagy királyunk iránti figyelmet és tiszteletet.

A középkori székelyek Szent László-kultuszának számos emléke maradt ránk. Székelyföldön és csángó vidéken nagyon változatos legendák és a ma is élő szájhagyomány őrzi a majdnem évezredes örökséget. A gyógyító kutak (pl. Oroszhegyen az Urusos-kút), lova patájának nyomai (Lisznyó), a táj átformálásának képessége (Csík vidéke), lovának *táltos* képessége (Csíkszék) ma is ismert motívumok a

néphagyományban.¹ Templomaik középkori falképein a leányrabló kun legendája igen gyakori téma, a székelyekhez kötődő, ásatásokon előkerült 15–16. századi kályhacsempéken (Csekefalva, Székelykeresztúr, Moldvabánya) pedig csatabárdos portréit csodálhatjuk meg. A kályhák pedig a középkorban nemcsak az otthon melegét adták, hanem reprezentálták a família ízlését, hitét és az anyagi jólétét is. A szent király portréi mellett igen gyakori lovagalakos, vagy pajzsos-kopjás huszárokat megelevenítő kályhacsempék a középkori székelyek és erdélyi nemesség kedvelt mintakincsei közé tartozott.² Szent László alakja köré archaikus aspektusok fonódtak, és ezek a megelevenedő-feltámadó uralkodót, sebezhetetlen hőst, védelmező lovagkirályt, az égiek által kiválasztott harcost jelenítik meg. A ma is élő székely és csángó szájhagyomány pedig megőrizte az ősi királytípusok közül a gyógyító és életadó uralkodót vagy a táltost. Jelen tanulmány célja bemutatni azt a sajátos, archaikus és komplex Szent László-képet, amely a középkori székelyek körében élt. Így érthetjük meg ugyanis azt, hogy mi az oka a vallási felekezettől független, erős ragaszkodásnak. Az uralkodó és katonaszent bemutatása a történeti források és középkori falképek bevonása által történik. A székelyek kulturális örökségében ugyanis számos ponton kimutatható a 15–16. századi történetírókkal és Szent László városával, Nagyváraddal való szoros kapcsolódás.

Nagyvárad, Bihar vármegye, a vérmedve és a székelyek

Nagyvárad már az Árpádok idején a Szent László tisztelet központja volt.³ Zarándoklattal, tisztulási és gyógyulási szándékkal⁴ vagy éppen peres ügyeik lezárása végett keresték fel a szent uralkodó sírját. A lovagkirályhoz méltó módon, hitüket megpróbálva érkeztek, hogy tüzes vasas próbával,⁵ olykor pedig

1 Kiváló összefoglalása az évszázados néphagyományoknak: Magyar 1998.

2 Benkő–Ughy 1984, 12.

3 Fedeles 2015, 89.

4 Fedeles 2015, 89.

5 Váradi Regestrum 26., 78., 156., 162., 285., 288., 310., 342. számú regeszták. Fordítását lásd magyarul: Nagy 1995, 189–192.

istenítéleti párviadalokkal döntsék el a perlekedők ügyét. A középkori széke-lyek is számos szállal kötődtek az uralkodóhoz és a kultuszát ápoló városhoz. Az udvarhelyszéki széke-lyek (forrásokban telegdi széke-lyek⁶) a Várad környéki területekről, többek között Mezőtelegdről települtek át a 11. században,⁷ ennek emlékét őrizte a „telegdi föld” kifejezés,⁸ egyes helységnevek (Telegdibacon), az egyházszervezetben a telegdi főesperesség⁹ és a széke-ly nemzetségek közül az Adorján nem Telegd nevezetű ága.¹⁰ Fontos megemlíteni azt is, hogy a király testőrségét gyarapította a „Székelyszáz” nevű katonai egység, mely a Várad Regestrum tanúsága szerint Bihar vármegyében működött.¹¹ Még a Szent László király várad-i sírja mellé temetkező, német–római császárt és magyar királyt, Luxemburgi Zsigmondot¹² is széke-ly testőrsége mentette ki a vesztes nikápolyi csatából.¹³ Szent László, Várad és a széke-lyek kapcsolatát több művészettörté-leti alkotás, elsősorban a Székelyföldön fennmaradt középkori falképek rep-rezentálják. A Képes Krónikában négy azonos méretű toronnyal megerősített, háromhajós bazilikaként jelenítették meg a várad-i székesegyház alapítását.¹⁴ A Szent László-legendaciklus 14–15. századi falképei közül Kökösi, Csíkszent-mihály, Marosvásárhely, Székelyderzs freskóin,¹⁵ az ún. Kivonulás jelenetében láthatunk ezzel megegyező képet a Szent László által alapított templomról. A széke-lyföldi falképciklusok sajátjaként gyakori, hogy egy áldó püspök alak in-dítja csatába a sereget.¹⁶ Feltűnő, hogy miért nem kap ekkora hangsúlyt e rész-

6 SzOkl III. 2–3. (409.)

7 Berezsnay 2011, 48–49.; Sófalvi 2017, 46–47.; Egyed 2014, 9.

8 Egyed 2012, 49.

9 Egyed 2012, 49.

10 Rugonfalvi Kiss 2009, 117.

11 Várad-i Regestrum 165. sz. regesztája (1217-es év). <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Varadi-varadi-jegyzokonyv-regestrum-varadinense-1208-1235-2/textus-90/testimonia-regestri-varadiensis-ordine-chronologico-digesta-D6/annus-1217-2D8/nr-165-208-2D9/> (letöltés: 2023.06.16.)

12 Horváth 2021, 177 – 181.

13 Rugonfalvi Kiss 2009, 152.

14 Képes Krónika 1986, 178.

15 Isó–Kollár–Kovács 2021, 115., 90., 304., 156.

16 Bögöz, Székelyderzs, Gelence, Homoródkarácsonyfalva falképciklusain. Digitális adatbá-zisban lásd: <https://www.szentlaszlo.com/gallery.php> (letöltés: 2023.06.16.)

let a történelmi Magyar Királyság más vidékein ábrázolt legendaciklusokban?¹⁷ Erről Jánó Mihály művészettörténész közölt könyvfejezetében egy árnyaltabb lehetőséget, mely szerint a Kivonulás jelenetében Várad, Doboka, vagy Bihar vára is megjelenhet.¹⁸ Véleményem szerint a kiemelt négy helység falképein (Kökös, Csíkszentmihály, Marosvásárhely, Székelyderzs) a székelyek tudatosan Váradot mint a Szent László-tisztelet központját jelenítették meg, ennek magyarázatát pedig a város Anjouk alatti felértékelődésében látom, valamint a szent királyhoz és Váradhoz kapcsolódó legendákban kereshetjük.

Szent Lászlónak kevésbé ismert legendája a vérmedvével való küzdelméről szól, melynek történeti forrását a *Honismeret* folyóirat hasábjain közöltem először.¹⁹ *Paulus Crosnensis Ruthenus* (Pawel Z. Krosna) humanista tudós 1509-ben megjelent versei között maradt fenn az emberhúsrá kapó, Várad környéki jobbágyokat gyilkoló fenevad legendája, amelyet a szent király fékezett meg. A legenda forrása, a *Ruthenus-vers* Fehér Bence klasszika-filológus professzor tolmácsolásában így hangzik:

„Mért említsem, erős keze hogy’ megtörte a medvét,
mely Várad táján dúlta a földeket, és
a nyomorult lakosoknak amely volt rémületére,
mert elpusztított ezreket is közülük?”²⁰

A korabeli szájhagyományt jegyezhetette le a művelt humanista tudós, aki magyarországi tartózkodása idején közelebbi viszonyt alakított ki Perényi

17 Sem a püspökalkak, sem Várad négytornyos ábrázolása nem ismeretes Erdélyen kívüli ábrázolásokon. Jánó 2011, 153.

18 Jánó 2021, 151–155. A szerző szerint a Kivonulás jelenetében látható város azonosítására több helyszín is fontolóra vehető, mégis ő elsősorban Doboka várát emeli ki fontosabbnak.

19 Sashalmi-Fekete 2021, 12–16. vö. Magyar 2021, 120. A mondakatalógus MZ D 152.2. A vérmedve megölése címmel van leltárba véve.

20 Fehér Bence fordításának első megjelenése: Sashalmi-Fekete 2021, 15. A mű eredetije: Paulus Crosnensis Ruthenus: *Panegyrici ad diuum Ladislaum Pannoniae regem uictoriosissimum & sanctum Stanislaum praesulem ac martyrem Poloniae gloriosissimum*, Wien, 1509. Österreichische Nationalbibliothek 38.R.52 leltári számon. (Későbbiekben: Ruthenus 1509.)

Gáborral, Báthori Istvánnal és a Thurzókkal.²¹ A kutatások szerint *Paulus Crosnensis Ruthenus* krakkói tudós 1508. október 12-én járt Nagyváradon,²² itt születhetett e mű gondolata, mely aztán Bécsben látott napvilágot. Ezen legenda egyetlen képi ábrázolása ismeretes, Székelyszentlélek középkori eredetű templomának külső, északi hajófalán. A 15. század elejére (1420 körül) datált freskó ismertetését és párhuzamait hosszabban ismertettem a *Székelyföld* hasábjain.²³ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy egyedül a Székelyföldön maradt fenn e legenda ábrázolása, ráadásul szakrális térben. A Székelyvásárhely²⁴ és Udvarhely között haladó hadi útvonalon, jól látható módon reprezentálta az udvarhelyszéki székelység példaképét, Szent László királyt.

A lovagi erényekhez méltó tett (gyengék védelmezése) megörökítése az északi hajófalon, azaz a halálhoz/elmúláshoz kapcsolódó szakrális térben lett elhelyezve. Hiszen templomaink északi hajófalán vannak megörökítve többnyire a mártírok, a Szent László-legenda epikus küzdelmei, a vértanúk életéből vett jelenetek, az Utolsó Ítélet a Pokol ábrázolásával, valamint Krisztus szenvedésének és kereszthalálának pillanata. Érdekes kérdés, hogy vajon mi okból szakralizálódott a medveküzdélművetségi jelenet és a fenevad legyőzése? Elgondolkodtató, hogy a restaurátorok, művészettörténészek a forrás ismertetése előtt kétkedve fogadták a medvéről alkotott elméletemet, azonban erről sem tanulmányt, sem recenziót nem olvashatunk.²⁵ A két lábra ágaskodó ragadozó testén ábrázolt pikkelyszerű foltok és maga a legenda ugyanis korábban ismeretlen és szokatlan volt a szakembereknek. Valószínűnek tartom azt, hogy a fékezhetetlennek tűnő vérmedvét szándékosan démonikus jegyekkel látták el, hiszen csak a szent király volt képes diadalmaskodni felette. A középkori emberek mentalitásában egy ilyen pusztító szörnyeteg valószínűleg

21 Gerézdi 1962, 722.

22 Gerézdi 1962, 723.

23 Sashalmi-Fekete 2020b, 102–121.

24 Marosvásárhely régebbi neve.

25 Jól jellemzi a helyzetet, hogy pusztán a közösségi médiában ment egyfajta hitetlenkedés. Sajnálatos módon a kutató kollégák ingerküszöbét nem ütötte ki a magas minőségű freskó. Ezen egyetlen részletező tanulmányt sem szenteltek neki.

valamiféle földöntúli hatalommal felruházott lény lehetett, amelyet ördögi megszállottság irányított. Beszédesebb az is, hogy Szent György és a sárkány harcával együtt, közös kerettel ellátott kompozícióban festették meg.²⁶ Ez magyarázatot adhat a világi jellegű harci cselekedet templomi megjelenítésére és szakralizációjára. A királyi udvarral való kapcsolattartás mellett katonai feladataik és kulturális kapcsolódásaik révén a primorok (székely előkelők), lófők ismerték tehát a váradi vérmedve történetét, amely buzdító erővel bírt számukra minden időkből.

1. kép. Szent László medveküzdelmi jelenete Székelyszentléleken (Czerják Eszter és a szerző rekonstrukciós rajza)

26 Sashalmi-Fekete 2020b, 120–121.

Archaikus uralkodótípus, a feltámadó, újjáéledő király

Szent László alakjában azon archaikus királytípus köszön vissza,²⁷ aki feltámad és megóvja népét a veszedelemben, gyógyító és táltos erővel bír, heroikus küzdelmeket vív az ellenséggel (pogány kunok, fenevadként pusztító medve). Magyar Zoltán véleményét idézem, mely nagyon pontosan megfogalmazza Szent László király egyediségét, a keleti és nyugati eszmék ötvöződését a magyar kultúrában: „Ő az egyedüli, akinek a tiszteletében a hivatalos egyházi szentkultusz összefonódott a néphagyománnyal, a mondák és a hiedelmek világával. Valószínűleg már az életében megindult körülötte a legendaképződés, hogy aztán kiforrott formában feltűnjék a középkori templomok falán és a mondaszövegekben. Nem kizárt, hogy kultuszában az ősi szakrális királyság számos motívuma is felszínre tört, hiszen a szent győzelemhozó és termékenységoltalmazó, -biztosító szerepe, a szent növények, állatok, források, sziklák előfordulása is közvetve erre utal, s mindezzel csak látszólag áll ellentétben a király egyházpártoló-alapító, hittérítő tevékenysége, a pogányok elleni harc, azaz a keresztény motívumok személyéhez kapcsolása. Szent László alakjában a korabeli nomád férfieszmény és az európai lovag- és uralkodói-deál ötvöződött egyggyé.”²⁸

A középkori királyokat megillető címek, mint a *rex et sacerdos*, illetve a *servus apostolorum* is az Isten által kiválasztott személyt, a katonai és papi funkciók egybeolvadását mutatja.²⁹ Ezek az ősi uralkodói motívumok megjelennek a történeti forrásokban és művészettörténeti emlékeinken is. Legmarkánsabban a Krisztushoz hasonló tulajdonságot, nevezetesen a feltámadás képességét emelném ki, annak képzőművészeti megnyilvánulása ugyanis

27 Archaikus királytípusokról és azok eredetéről kitűnő összefoglalót írt Westermann. Link: <https://www.britannica.com/topic/sacred-kingship/Forms-and-types-of-sacred-legitimation-of-kings> (letöltés: 2023.06.16.)

28 Magyar 2016, 30–31. Szent László keleti és nyugati aspektusairól lásd. Klaniczay 2000, 153–168.

29 Nóda 2018, 37.

egyedinek mondható a székelyföldi falképeken. A keresztény katonaszentek közül Szent László kultusza és falképeinek programja egyértelműen azonosítható a pogányokkal vívott dicső küzdelem egyházi narrációjaként. A székelyek ugyanis mint a nyugati keresztény egyház legkeletibb védőoszlopaként harcoltak a kun, tatár, mongol, török hadakkal szemben. Ezen önreprezentáció ráadásul egybeesett az új uralkodóházak (Anjouk, Luxemburgi Zsigmond) legitimációjával³⁰ és a királyi központok művészi igényeivel.³¹ A Szent Lászlót megjelenítő falképek alkotásának ideje jórészt a 14. század közepére esik, éppen akkor amikor a székelyek győztes hadjáratot vezettek Moldvába a tatárok ellen. Lackfi nádorral az élen 1345-ben elsöprő győzelmet arattak Athlamos tatár fejedelem felett és hatalmas hadzsisákmánnyal tértek haza.³² A Dubnici Krónikában (1479) maradtak fenn a Névtelen Minorita gesztájának (1360-as évek) részletei, bennük szó esik a tatárok elleni moldvai hadjáratról és Szent László váradi csodájáról:

„Azt is mondják, hogy mialatt a keresztények és a tatárok között folyt az összecsapás, Szent László király fejét a váradi egyházban nem találták. Bizony csodás dolog. Midőn tehát ezen egyház örkanonok-helyettese a fej keresése okából bement a sekrestyébe, a fejet a helyén feküdve lelte fel izzadtan, mintha élőként nagy munkából, vagy a forróságtól felhevülten máshonnan tért volna meg. Ezt a tényt az örkanonok-helyettes nemcsak a kanonokkal, hanem sok szerzetessel is közölte. Az említett csoda bizonyítékául egy igen öreg tatár fogoly elmondta, hogy nem csupán a székelyek és a magyarok támadtak rájuk, hanem maga László, akit mindig segítségül hívnak. Más társai is beszámoltak arról, hogy amikor a székelyek ellenük támadtak, „előttük egy magas lovag járt nagy lovon ülve, és fején aranykoronát hordott, kezében meg bárdját, aki közülünk valamennyit igen erős ütésekkel és csapásokkal elpusztította”. E lovagnak a feje fölött a levegőben ugyanis, egy nagyon szép úrnő tűnt fel csodás ragyogással, akinek fején rendkívüli dísszel és fénnel ékesített aranykorona látszott. Ezért nyilvánvaló, hogy a Jézus Krisztus hitéért harcoló

30 Cepetić 2013, 309.; Horváth 2021, 177–181.

31 Kerny 2017, 45–50.

32 Küküllei 2000, 16. 6. fejezet

említett székelyeket maga Boldogságos Szűz Mária és Szent László király segítette meg azon pogányok ellen, akik erejükkel és tömegükkel kérkedtek.”³³

Az európai néprajztudományban is jól ismert Kyffhäuser-mondatípus eleme köszön vissza e történeti forrásunkban, amelynek lényege a halhatatlan és visszatérő hős király archaikus alakja, aki a végső veszedelemben feléled és megsegíti a népét.³⁴ A Kyffhäuser-mondatípus és a Szent László-legendaciklus összehasonlításáról nincs tudomásom,³⁵ ugyanakkor elgondolkodtató, hogy nemcsak Szent László visszatérő-segítő lovagkirály alakja, hanem a mondatípus további elemei is megtalálhatók: a fára függesztett fegyverek és pajzs, az általuk kizöldellő fa és a hős szendergése (alvása) mind megtalálható a Szent László-legendá falképein is. A feltámadott-visszatért Frigyes császárról az a legenda élt a 14. századi Sibylla-könyvek szerint, hogy a győztes csata után pajzsát egy kiszáradt fára akasztotta, amely azután újra kizöldült.³⁶ Szimbolikai szempontból hasonlóságokat találhatunk a Szent László-legendá falképeinek életfa alatti pihenés jelenetében, ahol a pajzs is láthatóan egy életerős fára van akasztva (Székelyföldön: Erdőfüle, Felvidéken: Karaszgó, Szentmihályfa, Rimabánya) és ezt fontosnak tartották megjeleníteni. Szent Lászlóhoz kapcsolódik a kizöldellő fa csángó mondája is Klézséről, mely szerint azt maga a király ültette.³⁷ Különlegessége, hogy más nevezetes történelmi személyek idején (Rákóczi, Kossuth) is megújult, életre kelt. A *Szent László fája* elnevezés Csikban is ismeretes, ahol még néhány falat ételt és italt is hagytak alatta tiszteletük jeléül,³⁸ ez pedig ősbibb rítusokra utal.³⁹ Érdekes, hogy éppen Szent László első törvénykönyve tiltja a fák melletti szertartásokat, ugyanakkor éppen az ő tiszteletére hagynak hátra

33 Küküllői 2000, 50–51. 8–9. fejezetek

34 Schröder 1896.; Magyar 2001, 54.

35 A mondatípus elemeinek néprajzi kutatásáról és magyarországi vizsgálatával lásd: Magyar 2011, 193., 205–209., 218–220.

36 Schröder 1896, 23.

37 Magyar 2021, 125. Köszönettel tartozom ugyanakkor Gyöngyössi János történeti grafikusnak ezért az információért. Szent László Kárpát-medencei legendáriumának gyűjtése közben 2017-ben gyűjtötték ezen információkat.

38 Magyar 1996, 367.

39 Szent László törvényéről lásd Corpus Juris Hungarici 1896, 26. I. dekrétum 22. fejezet.

étel- és italáldozatot.⁴⁰ A magyar kultúrában és a történelmi Magyar Királyság területén élő népek körében a feltámadó hős is jól ismert motívum, nemcsak Szent Lászlóról, hanem számtalan történelmi személyről (pl. Csaba királyfi, Mátyás király, Rákóczi Ferenc) azt tartja a néphagyomány, hogy visszatérnek és segítenek a nehéz időkben.⁴¹ Szent László alvó és készülő seregéről gyűjtöttek mondát Szádelőn (Felvidék),⁴² a király szellemének egy román jósasszony általi megidézését pedig Tordaszentlászlón (Erdély). A holtából is visszatérő király Torda környékén ismert mondája szerint pedig a szent király szelleme a csatában megjelenik, sőt ilyenkor a patája dobogását is hallani lehet.⁴³

A Névtelen Minorita gesztája által megelevenített váradi csodás megelevenedés (ún. *patrocinium csoda*) és a moldvai hadjárat történetének más elemeit is felfedezhetjük egyes falképeken. Székelyföldön a Szent László-legendaciklus falképeinek nagy részét ugyanis éppen a moldvai hadjárat után és a *Névtelen Minorita gesztájával* szinte azonos időben (14. század második fele) festik meg. Feltételezhetjük, hogy éppen abból a hadizsákmányból finanszírozták hálaadásként, amelyet a hadjáratban szereztek. A falképeken gyakran feltűnik egy páncélos előkelő Szent László mellett, akinek az arca a csöbörsisak alatt rejtve marad. Megkockáztathatjuk azt a felvetést, hogy maga Lackfi nádor, a moldvai hadjárat vezére lehet, vagy egy előkelő székely primor, aki donátorként rejtve maradt a freskókon.⁴⁴ Véleményem szerint a legendaciklushoz kapcsolódó eredeti történeti mozzanaton kívül – azaz a leányrabló kun története és a kerlési csata mellett – a székelyek megjelenítették a történeti forrásokban lejegyzett csoda elemeit is.

A legnagyobb kiterjedésű ezt megelevenítő részlet a bibarcfalvi legendaciklus üldözés jelenetében látható, amelyben Szent László és a leányrabló kun vezér felett a levegőben egy angyalszerű alak lebeg. Az aranyhárga öltözetű, arcszörzet nélküli alak irányába néz a kun vezér és íját ráirányítja, nem Szent

40 Szent László törvényéről lásd Corpus Juris Hungarici 1896, 26. I. dekrétum 22. fejezet

41 Magyar 2001, 79–220.

42 Magyar 2021, 147. A monda típus- és motívumindexe: MZ D 219.

43 Magyar 2021, 146–147. A monda típus- és motívumindexe: MZ D 217.1.

44 Donátornak azokat nevezzük, akik megrendelőként hathatós anyagi támogatást adtak ezen falképek elkészítésére. Kerny 2017, 48–50.

Lászlóra. A levegőben lefelé tekintő, szoborszerű arc a kun vezér irányába koncentrálna. Mivel a freskó nemrég esett át egy szakszerű tisztításon, ahol eltávolították a korábbi, 1970-es években rákerült festékréteget, bizonyosra vehetjük az arc hiteles jelenlétét.⁴⁵ Ugyanezen mozdulatsor elemei és motívum olvasható le az elpusztult maksai falképről,⁴⁶ az üldözés jelenetében a kun vezér az ég felé feszíti íját. Tekintete szintén egy aranszínű ruhát viselő, repülő alak töredékei felé irányulnak, aki azonban itt sajnálatos módon erősen töredékes. Nagy valószínűséggel ugyanezen jelenést láthatjuk Bögöz freskóján is, a legenda csatajelenetében aranszínű ruha redőzött alsó része hívja magára fel a figyelmet a kavargó harci cselekmények között. A kompozíció további érdekessége, hogy mintha megálljt parancsoltak volna a kunok nyílveszőinek, azok a lepelszerű ruha előtt lebegnek, nem fúródtak bele, nem árthatnak neki.

A szacsvai falképtöredéken is a korábbi részleteket fedezhetjük fel. Az üldözés jelenetében Szent László és a leányrabló kun tekintete nem egymásnak feszül, hanem a képkeretbe kinyúló, közöttük terpeszkedő háromágú életfára és az annak közepéből kiemelkedő arca (?), vagy jelenésre irányulnak. Szemeikkel egyazon irányba néznek, egyik nyílvesző eltörik Szent László glóriája előtt az életfa ágán, ez egyedivé teszi a kompozíciót.⁴⁷

Egyetértek Jánó Mihály korábbi felvetésével,⁴⁸ mely szerint ez a képi motívum a moldvai hadjárat és Szent László váradi megelevenedésének történetéhez, az ún. *patrocinium csodához* kapcsolódik, amelyet a *Névtelen Minorita krónikájából* megismertünk: „E lovagnak a feje fölött a levegőben ugyanis, egy nagyon szép úrnő tűnt fel csodás ragyogással, akinek fején rendkívüli díszes és fénnel ékesített aranykorona látszott. Ezért nyilvánvaló, hogy a Jézus Krisztus hitéért harcoló említett székelyeket maga Boldogságos Szűz Mária és Szent László király segítette meg azon pogányok ellen [...]” Sajnálatos tény, hogy a bibarcfalvi angyalszerű alak ábrázolásán kívül a jelenet nem maradt meg teljes

45 László 1993, 89. A szakszerű tisztítást és konzerválást Czibalmos Attila falképrestaurátor végezte, 2022 őszére lett készen.

46 László 1993, 70–71. Huszka József bögözi és maksai falképekről készített akvarell másolatain is jól látható ez a részlet.

47 Sashalmi-Fekete 2020a, 35–36.

48 Jánó 2007.

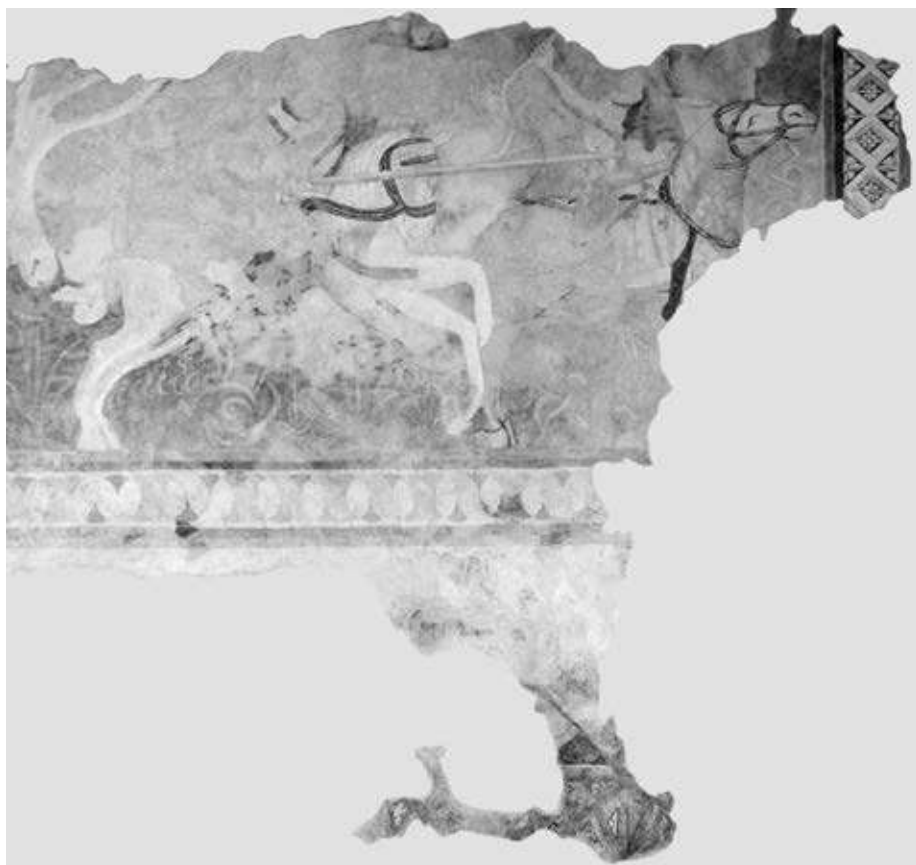
2. kép. A bögözi freskó csatajelenete az aranszínű, lepelszerű ruhával. Angyal vagy Szűz Mária? (Magyari Hunor felvétele)

valójában. Mégis nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy a falképtörödékekben és nagyobb felületen bemutatott jelenés a moldvai hadjáratra utalhat és nem kapcsolódik a – legendaciklus történeti alapját képező – kerlési csatához. Bár a művészettörténetben egyedülálló lenne és nincs ilyen korai párhuzama, Szűz Mária választott vitézeként⁴⁹ és a fentebbi részletek tudatában nem elvetendő feltételezés, hogy ez a korabeli hiedelem megjelenítése. A Bibliából származó „Napba öltözött Asszony”⁵⁰ szimbolikája a későbbi századok kedvelt motívu-

49 Peer-kódexben található, ismeretlen szerzőjű vers soraiban ekképp olvashatjuk: „Te Szentléleknek tiszta edénye, Szíz Máriának választott vitéze.” lásd: V. Kovács 1984, 875.

50 Eredetileg János Mennyei Jelenésekről Való Könyve 12./1. része ír imígy: „És láttaték nagy jel az égben: egy asszony, a ki a napba vala felöltözve, és lábai alatt vala a hold, és az ő fejében tizenkét csillagból korona;”

mává válik.⁵¹ Nem véletlen az sem, hogy Ruthenus mester versével szinte egyidejűleg, II. Ulászló pénzverésének reprezentációjában is visszaköszön Szent László és a napsugarakkal, holdsarlóval ábrázolt Szűz Mária alakja.⁵²

3. kép. Bibarcfalva falképén található rejtélyes alak az Üldözés jelenetében (Fischer István Alfréd fotója)

51 Ruthenus 1509-ben megjelent könyvének nyitólapján látható Szent László király metszete, feltette a Napba öltözött Madonnával. Székelyföld legszentebb szakrális központjában, Csíksomlyó ferences kegytemplomának főoltárán áll a jól ismert Szűz Mária szobra (holdsarlón áll!), mellette pedig Szent László csatabárdos portréja áll. Ikonográfiai összefoglalását lásd Nátyi 2013.

52 Tóth 2019, 100.; Kálnoki-Gyöngyössy 2018, 90–94.; A Regnum Marianum eszme kiváló összefoglalására legújabbban Teiszler 2022, 87–112.

Égi segítség és angyalok a lovagkirály oldalán

Azonban a fentebb megnevezett falképtöredékekkel kapcsolatban meg kell említenem egy másik felvetést is. Az aranyló, lepelszerű öltözetekre, s a bibarcfalvi angyalszerű alakra lehetséges egy másik magyarázat is. Az erdélyi mondák között él egy olyan variáns, miszerint Szent Lászlót harcos angyalok kísérik az ütközetekben,⁵³ s fennmaradt olyan Udvarhelyszéken (Zetelaka) is ismert históriás költemény, amely szerint az angyalok maguk is részt vesznek a király oldalán a csatában:

„Bátor és szerencsés vitézsége oly nagy volt,
Hogy ő idejében senki sem látott hasonlót.
Mert az ő tiszta szent élete
Érdemes volt, hogy angyalok is
Még megharcolnának mellette.”⁵⁴

Bár e históriás ének legkorábbi írott előfordulása 1695-re tehető Náray György *Lyra Coelestis* című énekeskönyvében,⁵⁵ a szöveg tartalma alapján azonban fő forrása *Szent László legendája*, amely szentté avatása után (1192) keletkezett. Középkori motívumnak vehetjük a harcos angyalok jelenlétét is, amely már a *Képes Krónikában* is megjelenő elem. A pozsonyi jelenés története a Salamon elleni küzdelmek epizódjában található, amikor Szent László és Salamon közatonának öltözve párviadalokban vett részt. Mikor Salamon az álruhában megjelenő László herceget meglátta, annak feje felett két angyalt látott repülni kezükben tüzes karddal: „Történt pedig, hogy László a déli pihenő idején a vár alá ment. Salamon látta, hogy közeleg, és fegyverzetet cserélve, hogy ne ismer-

53 Magyar 2021, 106. A monda típus- és motívumindexe: MZ D 115.4.

54 Kővári–Medgyesy 2017, 162–165.; vö. Magyar 2021, 106. A monda típus- és motívumindexe: MZ D 84.4.

55 Kővári–Medgyesy 2017, 162.

jék fel, eléje ment, és László nem is ismert rá. Salamon katonái a várfalon ülve nézték őket; Salamon pedig azt hitte, hogy egy szerviens, odament, hogy megküzdjön vele. De mihelyt a közelébe ért és arcába tekintett, két angyalt látott László feje fölött, akik tüzes karddal röpdöstek és a herceg ellenségeit fenyegették. Ennek láttára Salamon a várba menekült.”⁵⁶

A krónikarészletben említett angyalok a kerubok lehetnek, akiknek feladatköre az Édenkert és az Élet Fájának őrizete a bűnbeesés óta.⁵⁷ A héber mítoszok szerint ők maguk a lángoló pallos,⁵⁸ az angyali rendek közül sajátos szerepük van és mindössze ketten vannak. A Képes Krónika pozsonyi jelenése eképpen Szent László különlegességét és kiválasztottságát hangsúlyozza. Hiszen az örök élet és a bűnbeesés előtti tisztaság őrzői, ez pedig teljesen egybevághat a szent király legendájában megőrződött, vagy a históriás énekekben megjelenő, Szent Lászlóhoz kapcsolódó erényekkel (pl. szűziesség). Amennyiben ezen angyalok láthatók a székelyföldi falképtöredékeken, úgy egy különleges ábrázolással van dolgunk. Természetesen ez csak akkor nyerhetne teljes igazolást, hogyha előkerülne egy ép legendaciklus, kiegészítve ezen részlettel.

A falképkutatásokban sem volt korábban ismeretes az égi segítségnyújtás motívuma, hiszen a legendát megörökítő krónikák is hallgattak róla. Egy korábban ismeretlen, általunk nemrég közölt humanista forrás, az ún. *Ruthenus-vers*⁵⁹ (Paulus Crosnensis Ruthenus alkotása) azonban említi a szent királyt megsegítő erőt:

„Csakhogy semmi csapás nem okozhat kárt a galádnak,
És a vad test fel sem veszi a sebeket,
Mert a cytaei gyógyfüvek és bűbáj-susogások
Tették híressé s thesszali gaz babonák.
Ám miután a derült égből hang zendül, ütése
Helyén tartósan megmaradott a sebe.

56 Képes Krónika 1986, 162.

57 Mózes I. 3. 24. „És kiűzé az embert, és oda helyezteté az éden kertjének keleti oldala felől a Kerúbokat és a villogó pallos lángját, hogy őrizzék az élet fájának útját.”

58 Graves–Patai 1996, 70.

59 Sashalmi-Fekete 2022, 105–106.

A rabló keziből a saját kardját kiragadta
 S vágta a hitványnak szörnyü szivét a vezér,
 S fejszefogó jobbával a harcos szűz lecsapott rá,
 Rossz lábszárait úgy szabta szilárd keze szét.
 Végre keserves bűnhődést így nyert el a rabló,
 Bűnéhez méltó lett a jutalma neki.”⁶⁰

(Fehér Bence fordítása)

A Ruthenus-vers részletei nem ismétlik szolgai módon a krónikák szövegeit, hanem merőben új hangvétellel, epikus színezettel beszélnek el a legendát. Tartalmát tekintve ez a forrás egyezik meg leginkább a falképciklusokon megjelenített történettel. Ez abból adódhat, hogy a szerző személyesen járt Nagyváradon, a Szent László-kultusz központjában, ahol valószínűleg a korabeli színhagyományt is hallhatta.⁶¹ A vers csak a törzsjeleneteket rögzíti (Csata-Üldözés, Birkózás, Lefejezés), mégis ez a leányrablás egyik legsajátosabb megjelenítése. Kizárólag csak itt olvasható a leány harcos mivoltának többszöri kihangsúlyozása, a kun sérthetetlenségének titkai (gyógyfüvek, varázslat), és itt történik említés a Szent László számára érkező égi segítségről is (mennyei hang zendülése), ami aztán megtöri az ellenséges harcos sebezhetetlenségét. Ez a forrásrészlet tehát minden tekintetben egyedinek mondható, és az eddig ismert kútfőkhöz képest újabb részletekkel szolgálhat a falképciklusok, valamint a középkori Szent László-kultusz mélyebb megértéséhez.

Az égi segedelem másfajta megjelenítését is megtalálhatjuk egyes székelgyföldi Szent László-legenda falképciklusokon. Oklándon a legendaciklus rendhagyó módon angyali koronázással kezdődik.⁶² Szent László ülő testhelyzetben fogadja az égből érkező koronát és a vele szemben álló klerikusokat. Baljában páncélkesztyűjét markolja, jobbával előre nyújt valamit (sérült a falkép) a papi személy felé. A kezét áldásra emelő püspök főpapi ornátusban,

60 A Ruthenus-vers elérhetősége Österreichische Nationalbibliothek 38.R.52 leltári számon, a 29–30. oldalakon. (https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DT-L_3230451&order=1&view=SINGLEÖ (Letöltve: 2022. 10. 6.)

61 Gerézdi 1962, 723.

62 Isó–Kollár–Kovács 2021, 120.

bal kezében pásztorbotját szertartásos mozdulattal tartja, mögötte vonaldíszes amforát emelő (valószínűleg szentelt olajat tartalmaz) barna csuhás szerzetes. Szent László király mögött egy álló glóriás alak roncsolt töredékei látszanak, lábán Szent László cipőjével megegyező lábbelit hord. Vajon ki lehet és milyen szerepet játszik az égi korona átadásakor? A király felkenésének pillanatát a gidófalvi templom freskóján is megörökítették. A kompozíció itt is egyedi, hiszen Szent László egy tornyos épület kapujában álló püspökalak előtt térdepel. Feje felett az égből egy kar nyúlik le, a jellegzetes áldó kéz körül pedig a szentek glóriájához hasonló aura látszik. A király alakja mögött egy félhosszú hajvisellettal rendelkező fiatal arcú apród áll, bal kezében egy nagyméretű, ékkövekkel kirakott nyitott koronát tartva. Jobb kezével a későbbi csatajelenetben használt lovas kopját és a szent király Szög nevű paripájának gyeplőjét fogja.

Az *angyali koronázás* rendhagyó és ritka a Szent László-legendaciklusok ábrázolásaiban – mindössze *Oklándon*, *Gidófalván* (Székelyföld), *Ecelen* (Dél-Erdély), valamint *Vitfalván* (Felvidék) ismerjük – azonban uralkodói reprezentációban⁶³ vagy más falképkompozíciókban gyakoribb (pl. *Técső*, *Feketeardó*, *Velemér*). A Szent László alakjával összeforrott angyali koronázás motívuma, mint ikonográfiai típus megjelenése a 14. század második felére tehető. Az Anjouk és a királyi udvarhoz közel álló nemesek (felsőlendvai Széchy, Arдай) patronálta egyházak templomainak falképein találhatjuk meg.⁶⁴ A *Képes Krónika* váci látomásában⁶⁵ Géza herceg feje felett, majd Szent László koronázását ábrázoló miniatúráján⁶⁶ az angyalok hordozta korona jelképezi az Árpádok égi kapcsolatát. A falképeken a Madonna előtt adoráló, azaz hódolatát kifejező lovagkirály kompozíciója az ország felajánlását és Szűz Mária patrónus voltát (*Patrona Hungariae*) jelképezi.⁶⁷ Az angyali koronázás székelyföldi variánsai egyedi pillanatképek, melyek a legendaciklusban a kivonulást és a csatajelenetet előzik meg.

63 Kerny 2010, 520.

64 Kerny 2010, 519–523.

65 Képes Krónika 1986, 149.

66 Képes Krónika 1986, 163.

67 Kerny 2010, 524–525.

Összegzés

A középkori székelyek Szent László-tisztelete sajátos és egyedi jellegzetességeket mutat. Királyunk alakja archaikus jegyeket visel, és ez túlmutat a világi személyek és hétköznapi földi halandók portréján. Ennek jelentősége abban áll, hogy a székelyek hiedelme szerint egy halhatatlan és feltámadó királyt követtek a csatába. Egy olyan kiválasztott harcos uralkodó kultuszát érzékelhetjük, akinek nevét kiáltva⁶⁸ a csatában megidézték őt, a nehéz időkben pedig visszavárták, hogy megsegítse őket a bajban. Ahogy a hun hagyományban Csaba királyfi is gyűjti seregét a Hadak Útján (Tejúton), s visszatér, ha szüksége van rá.⁶⁹

Az egyház által megtervezett falképek programja és kompozíciója nem-hogy gyengítené, de erősíti e képet. A leányrabló kun legendája a leggyakoribb freskók közé tartozik Székelyföldön. A sebezhetetlen hősök⁷⁰ epikus küzdelme közben a nyílveszők ártalmatlanul hullanak le Szent László glóriájáról, vagy összetörnek. Az írott forrásokban és a székelyföldi falképeken megjelenő égi segedelem hol angyalok formájában, hol Szűz Mária alakjában jelenik meg. A király másik szakralizálódott harci tette, a vérmedve legyőzése is Székelyszentléleken maradt csak fenn képi ábrázoláson. Ez egyrészt bizonyítja a székelyek Szent László városával, Váraddal való szoros kapcsolatait, másrészt megmutatja az önálló, sajátos falképprogram alkotásának szabadságát. A székelyek ezernyi szállal kötődtek a királyi udvarhoz és évszázadokon keresztül kifejezték ragaszkodásukat vezérükhöz, uralkodójukhoz. Kitűnő példaképet nyújtott számukra, a lovagkirály eszménye erőt adott a mindenkor harckészültségben lévő, gyakran hadakozó székelyeknek.

68 Névtelen Minorita 9. fejezetében: „[...]nem csupán a székelyek és a magyarok támadtak rájuk, hanem maga László, akit mindig segítségül hívnak [...]”(Küküllei 2000.)

69 Magyar 2001, 99–106.

70 László 1993, 184.; Magyar 1996, 278–279.; Sashalmi-Fekete 2020b, 35–37.

4. kép. Szent László glóriáján eltörnek a nyílvevzők (Szacsva)

HIVATKOZOTT IRODALOM

Források

- Corpus Juris Hungarici 1896.** Magyar Törvénytár (1000–1526) válogatás, <https://mek.oszk.hu/01300/01396/01396.pdf> (a letöltés időpontja: 2023. április 22.)
- Küküllei 2000.** Küküllei János *Lajos király krónikája*. Névtelen szerző *Geszta Lajos királyról*. (Fordította: Kristó Gyula), Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 7–64.
- Ruthenus 1509.** Paulus Crosnensis Ruthenus: *Panegyrici ad diuum Ladislaum Pannoniæ regem uictoriosissimum & sanctum Stanislaum præsulem ac martyrem Poloniæ gloriosissimum*, Wien, 1509. Österreichische Nationalbibliothek 38.R.52 leltári számon.
- Szent Biblia** Azaz Istennek Ó- és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. (ford.: Károlyi Gáspár) Magánkiadás, Budapest, 1970.
- SzOkI** Székely Oklevéltár (régí) III. kötet, szerk.: Szabó Károly, Székely Történelmi Pályadíj-alapra Felügyelő Bizottság, Kolozsvár, 1890.
- Váradí Regestrum** <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Varadi-varadi-jegyzokonyv-regestrum-varadinense-1208-1235-2/> (letöltés: 2023.06.16.)
- V. Kovács 1984.** V. Kovács Sándor (szerk.): *A magyar középkor irodalma*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984.

Szakirodalom

- Benkő-Ughy 1984.** Benkő Elek – Ughy István: *Székelykeresztúri kályhacsempek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984.
- Bereznay 2011.** Bereznay András: *Erdély történetének atlasza*. Méry Ratio Kiadó, Somorja (Šamorín, Slovakia), 2011.
- Cepetić 2013.** Cepetić, Maja: The Cult of St. Ladislav in Medieval Continental Croatia – Its Political and Cultural Context. In: *Slovakia and Croatia: Historical Parallels and Connections (until 1780)* / Homza, M. – Lukačka, J. – Budak, N. (szerk.). Bratislava – Zagreb, Department of Slovak History, Faculty of Philosophy of Comenius University, Bratislava, 2013. 308–315.

- Egyed 2012.** Egyed Ákos: Erdővidék sajátos öngazgatási településrendszerének kialakulása és működése a székelyek megtelepedésétől 1876-1878-ig. In: Sófalvi András – Visy Zsolt (szerk.): *Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből.* Pro Énlaka Alapítvány – Haáz Rezső Múzeum, Énlaka – Székelyudvarhely, 2012.
- Egyed 2014.** Egyed Ákos: *A székelyek rövid, képes történelme.* Tortoma Könyvkiadó – Háromszék Vármegye Kiadó, Barót – Sepsiszentgyörgy, 2014.
- Fedeles 2015.** Fedeles Tamás: „Isten nevében utazunk” Zarándokok, búcsújárás, kegyhelyek a középkorban. Kronosz Kiadó, Pécs, 2015.
- Gerézdi 1962.** Gerézdi Rabán: Egy költői hírnév története. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 66. (1962) 6. füzet, 720–732.
- Graves–Patai 1996.** Robert Graves – Raphael Patai: *Héber mítoszok.* Szukits Könyvkiadó, Szeged, 1996.
- Horváth 2021.** Horváth Illés: Reprezentáció és kegyesség. Luxemburgi „Szent” Zsigmond váradi temetése és emlékezete. *Századok*, 155. (2021) 1. sz. 177–196., 177–181.
- Isó–Kollár–Kovács 2021.** Isó M. Emese – Kollár Tibor – Kovács Gergely (szerk.): *Lovagkirály.* Kárpátok Eurorégióért Regionális Fejlesztési Közhasznú Egyesület – Iskola Alapítvány Kiadó, Nyíregyháza – Kolozsvár, 2021.
- Jánó 2007.** Jánó Mihály: Kire nyilaz a kun? (Adalékok a Szent László-legenda ikonográfiájához). In: S. Lackovits Emőke – Szőcsné Gazda Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 7.* Székely Nemzeti Múzeum – Veszprémi Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy-Veszprém, 2007. I. kötet, 417–423.
- Jánó 2021.** Jánó Mihály: A hitvalló lovagkirály – A Szent László-legenda falképei a székelyföldi templomokban. In.: Isó M. Emese – Kollár Tibor – Kovács Gergely (szerk.): *Lovagkirály.* Kárpátok Eurorégióért Regionális Fejlesztési Közhasznú Egyesület – Iskola Alapítvány Kiadó, Nyíregyháza – Kolozsvár, 2021. 15–164.
- Kálnoki-Gyöngyössy 2018.** Kálnoki-Gyöngyössy Márton: Szentkultusz középkori pénzeinken. Ikonográfiai adalék a magyar pénzverés történetéhez.

Collectanea Sancti Martini, VI. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője, 6. (2018) 89–109.

- Kerny 2010.** Kerny Terézia: Szent László hódolata Szűz Mária előtt (14–19. század). In: Csörsz Rumen István (szerk.): *GHESAUROS Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*. Kiadta a rec.iti a MTA Irodalomtudományi Intézet recenziós portálja, Budapest, 2010. Link: <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>; (A letöltés időpontja: 2022. 09. 24.)
- Kerny 2017.** Kerny Terézia: Szent László tisztelete a képzőművészetben. In.: Kovács Andrea – Medgyesy S. Norbert (szerk.): *Énekek Szent László király tiszteletére. Cantiones de Sancto Ladislao Rege*. Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2017. 35–52.
- Klaniczay 2000.** Klaniczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- Kővári–Medgyesy 2017.** Kővári Réka – Medgyesi S. Norbert: Népénekek Szent László király tiszteletére. In.: Kovács Andrea – Medgyesy S. Norbert (szerk.): *Énekek Szent László király tiszteletére. Cantiones de Sancto Ladislao Rege*. Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2017. 141–207.
- László 1993.** László Gyula: *A Szent László-legenda középkori falképei*. (Tájak-korok-múzeumok Könyvtára 4.) Budapest, 1993.
- Magyar 1996.** Magyar Zoltán: „Keresztény lovagoknak oszlopa” Szent László a magyar kultúrtörténetben. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
- Magyar 1998.** Magyar Zoltán: *Szent László a magyar néphagyományban*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Magyar 2001.** Magyar Zoltán: *Halhatatlan és visszatérő hősök. Egy nemzetközi mondatípus Kárpát-medencei redakciói*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001.
- Magyar 2016.** Magyar Zoltán: Szent László a magyar művelődéstörténetben. *Korunk*. III. (2016) 8. 30–37.
- Magyar 2021.** Magyar Zoltán: *Erdély védőszentje. A Szent Lászlóról szóló mondák típus-és motívumindexe*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2021.
- Nagy 1995.** Nagy Gábor (szerk.): *Magyar középkor. Az államalapítástól Mohácsig. (Forrásgyűjtemény)*, Könyves Kálmán Kiadó – Nodus Kiadó, Veszprém, 1995.

- Nátyi 2013.** Nátyi Róbert: *A napbaöltözött asszony, mint a Patrona Hungariae ikonográfiai típusa.* 2013. (Doktori disszertáció.) https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/39900/Kd_13042.pdf?sequence=1&isAllowed=y (A letöltés időpontja: 2023. május 21.)
- Nóda 2017.** Nóda Mózes: Szent László mint nemzeti lovagkirály (1046–1095). In.: Farmati Anna (szerk.): *Szent László, a velünk élő lovagkirály.* Verbum Kiadó, Kolozsvár, 2018.
- Rugonfalvi Kiss 2019.** Rugonfalvi Kiss István: *A nemes székely nemzet képe.* Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2019.
- Sashalmi-Fekete 2020a.** Sashalmi-Fekete Tamás: Újabb kutatási eredmények a Szent László-legenda falképeiről. In.: Sashalmi-Fekete Tamás (szerk.): *Székelyek a keleti végeken. Harckészültségben minden időkbén.* Molioris Kiadó – Arany Griff Rend Egyesület – Székelyderzsi Unitárius Egyház, Székelyderzs – Székelyudvarhely, 2020. 28–46.
- Sashalmi-Fekete 2020b.** Sashalmi-Fekete Tamás: A székelyszentléleki katolikus templom külső falképeinek sajátos ábrázolásairól és Zsigmond-kori kapcsolatairól. *Székelyföld*, XXIV. (2020) 9. sz. 102–121.
- Sashalmi-Fekete 2021.** Sashalmi-Fekete Tamás: Szent László és a vérmedve, avagy egy legenda születése. *Honismeret*, XLIX. (2021) 4. sz. 12–16.
- Sashalmi-Fekete 2022.** Sashalmi-Fekete Tamás: Paulus Crosnensis Ruthenus és a Szent László-legenda falképei. Egy új forrás tanulságai. *Székelyföld*, XXVI. (2022) 4. sz. 101–114.
- Sófalvi 2017.** Sófalvi András: *Hadakozás és önvédelem a középkori és fejedelemség kori Udvarhelyszéken.* Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2017.
- Schröder 1893.** Richard Schröder: *Die deutsche Kaisersage und die Wiedergeburt des Deutschen Reiches.* Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1893. <https://books.google.com/cu/books?id=s7JZAAAAMA-AJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
- Teiszler 2022.** Teiszler Éva: A Regnum Marianum-eszme tartalma és jelentése az Anjou-kor végéig. In.: Klima Gyula (szerk.): *Regnum Marianum.*

Az eszme története, jelentősége és hatása. 87–112. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2022.

Tóth 2019. Tóth Csaba: Variációk egy témára. Szent László-ábrázolások a közép- és újkori magyar pénzekén. In.: Bertók Krisztina – Tóth Csaba (szerk.): *Sanctus Ladislaus in Nummis. Szent László alakja a magyar numizmatikában.* Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2019.

Westermann Claus Westermann: Sacred kingship. Religious and political concept. In.: *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/sacred-kingship/Forms-and-types-of-sacred-legitimation-of-kings> (letöltés: 2023.06.16.)

Digitális adatbázisok falképekről

www.szentlaszlo.com

www.lovagkiraly.org